

**Obecná škola (německá) Brod nad Tichou**  
**1919 – 1945**

**Inventář**

Číslo EL NAD: 867  
Evidenční číslo pomůcky: 228

## Obsah

Úvod.....	3
I. Vývoj původce archivního souboru.....	3
II. Vývoj a dějiny archivního souboru.....	6
III. Archivní charakteristika archivního souboru.....	7
IV. Stručný rozbor obsahu archivního souboru.....	7
V. Záznam o uspořádání archivního souboru.....	7
Příloha č. 1 – Seznam použitých pramenů a literatury.....	8
Příloha č. 2 – Seznam použitých zkratk.....	9
Inventární seznam.....	10

# Úvod

## I. Vývoj původce archivního souboru

Základy novodobého základního školství byly položeny v r. 1774 „Všeobecným školním řádem“ (Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen k. k. Erbländern) vydaným císařovnou Marií Terezií na podkladě návrhu vypracovaného císařským rádcem a osvíceným augustiniánským opatem kláštera ve slezské Zaháni, Johannem Ignazem von Felbingerem. Zásadní roli v nově konstituovaném školském systému sehrála i za tím účelem zřízená dvorská studijní komise.

Všeobecným školním řádem byla dána struktura tzv. nižšího školství, které v podstatě existovalo do poloviny 20. století a nahradilo tak školský systém do té doby organizačně i pedagogicky nejednotný a roztržitý. Dokument jako zásadní změnu oproti dosavadní praxi stanovil, že vrchní dozor nad školstvím přešel z církve na stát, neboť v každém hlavním městě jednotlivých zemí byla zřízena zemská školní komise při zemské vládě. Komise se starala o zřizování nových škol a spravovala zemský školní majetek. Ustanovovala pro jednotlivé obvody školní dozorce, kteří s podporou krajských úřadů dohlíželi na stav školství. Obvykle byli do této funkce ustanovováni vikáři. V jednotlivých místech pak byl svěřen dozor nad školou místnímu faráři. O materiální stránku věci se staral vrchností ustanovený světský dozorce, obvykle panský úředník nebo vážený občan.

Císařský předpis stanovil tři typy škol:

Triviální školy (označované jako farní nebo filiální v případech, kdy byly zřízeny při farách či filiálních kostelích) byly nejčastěji jednotřídní, více tříd měly výjimečně. Poskytovaly šestileté základní vzdělání dětem od 6 do 12 let v předmětech čtení, psaní, počítání, náboženství s mravoukou na něm založenou a uvedení k hospodářství. Docházka do těchto škol byla povinná a výuka probíhala v mateřském jazyce. Císař Josef II. vydal nařízení, že obecná škola má být zřízena i všude tam, kde je v obvodu půl hodiny 90 - 100 dětí školního věku. To v důsledku znamenalo zvýšení dosavadního počtu triviálních škol.

Hlavní školy zakládáné ve větších městech bývaly o 3 případně 4 třídách a poskytovaly vzdělání v řadě dalších předmětů navíc oproti školám triviálním. Vyučování se uskutečňovalo v němčině.

Normální nebo-li vzorné školy byly zřízeny v hlavních městech jednotlivých zemí, měly 4 třídy a jejich výuka v německém jazyce byla postavena na rozšířené osnově hlavních škol.

Za císaře Františka II. byl v r. 1805 vydán nový zákoník obecného školství, Politické školské zřízení (Politische Verfassung der deutschen Schulen für die k. k. österreichischen Provinzen mit Ausnahme von Ungarn, Lombardie, Venedig und Dalmatien), který znamenal opětovné získání dominantního vlivu církve na školství. Ponechal základní rozdělení škol, navíc přinesl zřizování reálných škol ve městech pro vzdělání obchodnického a úřednického dorostu. Ve městech mohly být zřizovány dívčí školy.

Většina triviálních škol měla jediného učitele na 100 žáků. Pokud jejich počet přesáhl toto číslo, býval učiteli přidělen pomocník. Školní budovy se pořizovaly tak, že vrchnost poskytla stavební materiál, školní patron (obvykle místní farář) zajistil řemeslníky a vesnice dodala ruční a potažní robotu. Školní povinnost se vztahovala i na děti pracující v továrnách, které se vzdělávaly o sobotách a nedělích, resp. dorost starší 12 let, jenž měl na venkově

navštěvovat zprvu do 18, později do 15 let, nedělní opakovací hodiny. V každém kraji byla zřízena alespoň jedna hlavní škola.

Podmínkou pro vykonávání práce učitelského pomocníka býval pro triviální školy tříměsíční, pro hlavní školy šestměsíční, přípravný kurs (preparandie) zakončený zkouškou. Pokud se pomocník při výuce osvědčil, mohl udělat další zkoušku na samostatné učitelství. Od r. 1832 bylo přípravné období nezbytné pro získání učitelské kvalifikace prodlouženo na 6 měsíců pro triviální školy a na 1 rok pro hlavní školy. V r. 1841 pak byla doba přípravy sjednocena na 1 rok pro oba typy škol.

Učitel býval doporučován zemskou vládou, majitelem panství či patronem školy, obcí nebo farářem a umístovací dekret vydávala konsistoř. Učitele vzorných a hlavních škol jmenovala dvorská komise. Dohled nad hlavními a triviálními školami náležel jednak místnímu duchovnímu správci, jenž byl přímým představeným učitele i školy, na niž zároveň vyučoval náboženství a současně světskému správci dohlížejícímu na řádný stav školní budovy a školní docházku. Právní základ zavedený Politickým školským zřízením v podstatě přetrval až do 2. poloviny 19. století, neboť uvedený předpis byl postupně rozvíjen dalšími úpravami.

V r. 1848 bylo ve Vídni zřízeno namísto dosavadní dvorské studijní komise ministerstvo veřejného vyučování, vzápětí přejmenované na ministerstvo kultu a vyučování. Následně pak byly v jednotlivých zemích monarchie konstituovány zemské školní úřady, do jejichž kompetence spadala správa obecných a středních škol. V jejich čele stáli zemští školní inspektoři. V každém politickém okrese byl ustanoven okresní školní inspektor, obvykle místní vikář. Od následujícího roku 1849 byla stanovena doba vzdělání pro učitele na 2 roky.

Mezi roky 1852 - 1858 byla provedena reorganizace hlavních škol tak, aby byly všude čtyřtřídní. Tam, kde byly čtvrté třídy již dříve, specializovaly se tyto školy jako reálné nebo měšťanské, a označovaly se proto jako nižší reálky či měšťanky. Pokračovalo se v nich ve výchově měšťanské mládeže pro obchod, řemeslo a hospodářství na základě daném triviální školou.

Konkordátem mezi rakouským císařem a papežem byla dominantní úloha ve školství od r. 1855 nakrátko vrácena církvi, nicméně vydáním řady zákonů v 60. letech 19. století se školství postupně vrátilo do pravomoci státu, stalo se záležitostí převážně civilní a zejména věcí decentralizovanou, v kompetenci jednotlivých zemí. V Čechách byl tento proces zahájen zákonem č. 33/1864 Z. z. o částečném zrušení školního patronátu a zákonem č. 1/1866 Z. z. o provedení rovného práva obou zemských jazyků ve školách obecných a středních.

Základní zásady pro další vývoj zemského školství mj. stanovil zákon č. 142/1867 Ř. z., který státu vyhrazoval právo nejvyššího řízení a dozoru nad vyučováním a vychovatelstvím. Zákonem č. 84/1868 Ř. z. byla určena základní pravidla pro vztah školy a církve.

Vyvrcholením legislativního procesu ve školství bylo vydání říšského zákona č. 52/1869 Ř. z. o obecných (v českém překladu někdy národních) školách. Zákon stanovil interkonfesijnost obecné školy, rozšířil trivium o četné další předměty, položil meze náboženskému vyučování, dal pevný základ měšťanské škole, stabilizoval osmiletou školní povinnost, upravil školní docházku, nově uspořádal přípravné i navazující vzdělávání učitelů, vymezil způsobilost k vykonávání učitelského úřadu (čtyřleté studium na učitelském ústavu) a způsob dosazování učitelů, vytkl povinnost ke zřizování a provozování škol a upravil předpisy a podmínky pro soukromé školství.

Některá ustanovení výše uvedeného zákona byla později upravena tzv. školskou novelou, zákonem č. 53/1883 Ř. z. Ještě za éry monarchie, ale následně i během existence Československé republiky navázala na oba zákony řada dalších zákonů a předpisů, jimiž byly upravovány jednotlivé problémy školství.

Na základě uvedené legislativy byly obecné (národní) školy (Volksschulen) určeny pro vzdělání mládeže ve věku školou povinném po dobu prvních pěti let školní docházky, případně pro vzdělávání v dalších třech letech školní povinnosti, pokud žáci nepřešli na školu měšťanskou nebo některou ze středních škol.

Veřejné obecné školy byly v Čechách zřizovány všude tam, kde v osadě nebo několika osadách (samotách) ležících v okruhu 1 míle (od r. 1876 v okruhu 4 km) bylo v pětiletém průměru více než 40 dětí ročně. Pakliže byla pro děti docházka z důvodu obtížných komunikací komplikovaná, mohly úřady přistoupit ke zřizování expozitur škol. K výuce na expozituře pak býval určen některý z učitelů obecné školy. Pokud byla škola nejméně 5 let nucena dělit většinu tříd, bývala následně rozdělena na 2 samostatné školy. Jestliže byla škola v lidnatém místě nebo počet zákonem vyžadovaných učitelů byl vyšší než 6, docházelo k jejímu dělení podle pohlaví a vzniku chlapeckých, resp. dívčích škol. Od školního roku 1932/33 byl stanoven maximální počet 50 žáků pro jednotřídky. Ve dvoutřídkách a vícetřídkách smělo být ve třídě nejvýše 60 žáků.

Měšťanské školy (Bürgerschulen) byly vyšším stupněm obecných škol určeným pro vzdělání v 6. - 8. roce školní docházky. Dle zákona byla veřejná měšťanská škola jako nezbytná zřizována v obvodě každého politického okresu. Další mohly být zřizovány při obecných školách s alespoň 400 dětmi. Do měšťanských škol měly za povinnost docházet děti, které měly tuto školu ve školním obvodu. V případě, že měla smíšená měšťanská škola alespoň 3 roky po sobě více než 300 žáků, došlo k jejímu rozdělení na dvě samostatné školy: chlapeckou a dívčí. Na základě tzv. malého školského zákona č. 226/1926 Sb. byly při měšťanských zaváděny pokračovací školy (živnostenské, kupecké, lidové hospodářské) a pokračovací kurzy pro 14 – 16letou mládež. Počínaje školním rokem 1932/33 nesměl být počet žáků v jednotlivých třídách vyšší než 60. Od r. 1941 byly přejmenovány na hlavní školy.

Obecné i měšťanské školy měly přidělen svůj tzv. školský obvod (tvořený kromě obce osadami, jejich částmi a samotami), který se až na nepatrně výjimek shodoval s obecními hranicemi. O majetkoprávní a provozní stránku škol v rámci školních obcí pečovaly od r. 1873 veřejné úřady - místní školní rady. Okresní školní rada pak zastupovala zájmy tzv. školního okresu navenek, vedla jednání o úpravě a rozšíření existujících škol či zřizování nových škol, prozatímně obsazovala uprázdněná učitelská místa apod. Na fungování školství v jednotlivých školských okresech dohlíželi státní zaměstnanci, okresní školní inspektoři. Nejvyšším dozorcím úřadem byla v jednotlivých zemích zemská školní rada.

Školský systém konstituovaný v rakouské monarchii ve 2. polovině 19. století a doplňovaný a upravovaný předpisy Československé republiky, byl v hlavních rysech uplatňován v podst. až do r. 1948, resp. 1953, kdy po zavedení socialistického společenského uspořádání došlo i na změnu struktury školství.

V pohraničí však v důsledku změn souvisejících s koncem 2. světové války byly v r. 1945 obecné školy (Volksschulen) plošně prozatímně uzavřeny (viz Výnos MŠO poř. č. 18 z 7. VI. 1945, č. 2641 pres.) a následně zrušeny (viz Výnos MŠO poř. č. 90 z 16. X. 1945, č. 8551 pres). Od září 1945 byly nově otevírány české obecné školy pro děti dosídlenců.

Historie školy v Brodu nad Tichou (Bruck am Hammer) se táhne řadu staletí nazpět, neboť nejstarší zprávy hovořící o zdejších učitelích Blasiu Eckertovi byly zaznamenány k r. 1640. Po něm se zde vystřídali otec a syn Ruppertové. Následoval zeť Rupperta mladšího, Wenzel Benedict, a po něm jeho zeť Adam Huska. Huskův syn Michael se do dějin školy zapsal nejen jako kronikář, ale také jako zapálený muzikant. Za jeho hudební výukou do Brodu docházela i řada mimobrodských žáků. Škola v Brodu byla vyhledávána dětmi z širokého okolí i proto, že je zdejší duchovní kvalitně připravovali na další studia.

Škola odedávna stávala na západním úpatí Kostelního vršku. Novou školní budovu čp. 40 nechala na místě původní školy obec postavit v r. 1876 nákladem 6 858 zlatých. V r. 1928 pak byl objekt za 16 000,- Kč přestavěn a v jednom podlaží byl zřízen byt a úřadovna pana řídícího. Ke škole náleželo i hřiště o výměře 10 arů a 4arová zahrada. Budova měla vodovod, ale ještě ve 30. letech jí chyběly elektrické rozvody.

Do školního obvodu zpočátku spadala osada Ústí, která však byla od r. 1870 přiškolená k bližšímu Kočovu.

Od r. 1893 byla škola dvoutřídní a jako taková zůstala až do r. 1945. Součástí školního obvodu byla i průmyslová osada Karolina Dolina (Karolin Dol, Hochofen, Karolinengrund), která jinak náležela k obci Vysoké Sedliště. K r. 1926 je doložen jako řídící učitel Karl Schwartz, jehož následovníkem se nejpozději v r. 1933 stal Josef Titz.

Učitelka ručních prací či domácích nauk vyučovala kromě Brodu také v Kočově a Nahém Újezdci. V r. 1894 byla uvedena Josefina Schön, v l. 1926 a 1934 Marie Biebl.

Ve školním roce 1931/32 do školy docházelo 67 dětí, další 3 děti navštěvovaly blízkou měšťanku v Plané a 2 děti další střední školy. Ve školním roce 1937/38 bylo ve dvou brodských třídách 46 dětí, 10 dalších v měšťance, 2 na středních a 7 dojíždělo do jiných škol.

Od r. 1873 škola náležela do obvodu školního okresu Planá a vyšší dohled nad ní tudíž vykonávala do r. 1938 Okresní školní rada v Plané, poté do r. 1945 Kreisschulamnt v Tachově.

Ve škole se učilo až do konce školního roku 1975, kdy zde sídlila základní škola. Nyní objekt slouží po úpravách jako obytný dům.

## **II. Vývoj a dějiny archivního souboru**

Na každé obecné i měšťanské škole byly dle § 136 Řádu školního a vyučovacího pro školy obecné a měšťanské vydaného Nařízením ministerstva věcí duchovních a vyučování č. 159/1905 Ř. z. povinně vedeny a do „školního archivu“ ukládány úřední spisy: školní kronika, školní inventář, jednací protokol, index normálií, knihovní katalogy, seznam knih pro chudé žáky, třídní výkazy docházky a prospěchu žactva a třídní knihy. Vedení úředních spisů a korespondence školy měl v popisu práce určený správce školy, případně třídní učitelé.

Za dobu činnosti školy nepochybně vznikla četná agenda, z níž se však dochovala jen malá část z doby po r. 1919. Dochované písemnosti s největší pravděpodobností zůstaly v budově školy uloženy i po válce v rámci spisovny nově zřízené české obecné školy. Po zrušení školy na konci školního roku 1974/75 agenda přešla do správy ZDŠ Planá náměstí, neboť do této školy byli přikázáni žáci z Brodu.

V rámci skartačního řízení provedeného v plánské škole byly dokumenty předány dne 26. září 2001 do Státního okresního archivu v Tachově (číslo přírůstku 20/01) a následně byl tomuto souboru založen EL JAF a spis o fondu. Ostatní agenda původce je dosud neznámá.

### III. Archivní charakteristika archivního souboru

Na počátku inventarizačních prací byla identifikována a vytríděna agenda Místní školní rady Brod nad Tichou 1934 – 1945 (matrika žáků 1935 – 1945 a soupis školou povinných dětí 1934 – 1939) o rozsahu 0,03 bm a následně byl pro tohoto původce založen vlastní EL NAD 10. Metráž souboru se tak z původních 0,25 bm snížila na 0,22 bm.

Do inventarizace byl zahrnut veškerý archivní materiál původce. S ohledem na neexistující spisový plán a rozsah dochovaných dokumentů bylo při koncipování inventárního seznamu vycházeno ze základního systému řazení a zároveň přihlédnuto k pořadí písemností tak jak určoval § 136 Řádu školního a vyučovacího pro školy obecné a měšťanské vydaného Nařízením ministerstva věcí duchovních a vyučování č. 159/1905 Ř. z.

V archivním souboru Obecná škola (německá) Brod nad Tichou jsou uloženy: třídní výkaz + třídní kniha (1937 – 1938), konferenční protokoly (1926 – 1941), inventární kniha (1937 – 1943), soupis výpůjček ze školní knihovny (1938 – 1945), index normálií (1919 – 1945) a podací protokol (1937 – 1945). Signatury dochované na většině dokumentů potvrzují, že „archiv školy“ byl veden systematicky podle určitého, bohužel nedochovaného, ukládacího schématu. Kniha zápůjček ze školní knihovny sloužila v r. 1962 k ukládání finančních dokladů místní Osvětové besedy. Teoreticky by tedy archiválie náležela do souboru Místní národní výbor Brod n/T, jehož součástí je i agenda Osvětové besedy. Doklady jmenovaného kulturního zařízení jsou však charakteru „S“, proto kniha zůstává v souboru školy, neboť její část s německými záznamy je položkou charakteru „A“.

V souboru se nedochovala školní kronika, nicméně český přepis zlomku kronikářských záznamů od r. 1855 do r. 1939, který je obsažen v archivním souboru Základní devítiletá škola Brod nad Tichou, dokazuje, že škola vedla dvoudílnou kroniku, kterou měli čeští učitelé po válce k dispozici.

V průběhu pořádání nebyly navrženy žádné písemnosti k vnitřní skartaci.

Archiválie jsou kategorie II.

Jazykem archivního souboru je němčina.

Fyzický stav písemností je dobrý.

### IV. Stručný rozbor obsahu archivního souboru

Celý archivní soubor, který svým rozsahem náleží k méně torzovitým souborům německých obecných škol v rámci regionu, je badatelsky využitelným zdrojem informací ke studiu dějin brodské školy, resp. obvodu. Vhodně doplňuje informace obsažené v souboru Archiv obce Brod nad Tichou, konkrétně obecní kronice. V kombinaci s údaji obsaženými v ostatních souborech původců z Brodu (Jednotné zemědělské družstvo, Místní organizace Komunistické strany Československa, Základní devítiletá škola, Místní národní výbor, Národní jednota pošumavská) podává ucelený obraz dějin místa. Může posloužit i ke zpracování dějin regionu z řady úhlů pohledu. Archiválie obsahují údaje, které lze využít např. i k národnostním, sociálním, demografickým a dalším tématům.

## **V. Záznam o uspořádání archivního souboru a zpracování archivní pomůcky**

Archiválie souboru Obecná škola (německá) Brod nad Tichou 1919 – 1945 uspořádala a inventární seznam vypracovala v prosinci 2006 Dana Bízová. Revizi inventárního seznamu provedla, úvod napsala a inventář sestavila v červnu 2007 PhDr. Markéta Novotná ve Státním okresním archivu Tachov.

V Tachově, 21. prosince 2007

Dana Bízová, PhDr. Markéta Novotná



## **Příloha č. 1 – Seznam použitých pramenů a literatury**

- Adressbuch für den politischen Bezirk Plan-Weseritz und Umgebung, Planá 1926
- Dobeš J., Hledíková Z., Janák J.: Dějiny správy v českých zemích, Praha 2005
- Havelka F., Placht O.: Příručka školské a osvětové správy, Praha 1934
- Janouškovec J.: Soupis kronik z okresu Tachov, uložených v okresním archivu, in: Sborník okresního muzea v Tachově, 1978/11, Tachov 1978
- NA, Zemská školní rada v Praze, inv. č. 588, matriky škol-okres Planá, k. č. 282
- Popis obecného školství v Království Českém, Praha 1889
- Seznam národních škol a jejich učitelstva v Československé republice podle stavu ze dne 31. října 1933, Praha 1934
- Schematismus des Volksschulwesens im Königreich Böhmen, Praha 1894
- Schematismus für das Königreich Böhmen, Praha 1877
- Šimánek A., List ze školní kroniky – Z historie školy v Brodu nad Tichou, Sborník muzea Českého lesa v Tachově, 1968, str. 55-56
- Über Grenzen hinweg, Geisenfeld 1964
- Urban, Senft, Donner, Lenz: Geschichte der Herrschaft und Stadt Plan, 2. díl, Planá 1937
- Věstník Ministerstva školství a osvěty – ročník 1945
- Weidl G.: Heimatkunde des politischen Bezirkes Plan, Planá 1896

## **Příloha č. 2 – Seznam použitých zkratk**

čp.	číslo popisné
JAF	Jednotný archivní fond
l.	léta
MŠO	Ministerstvo školství a osvěty
NAD	Národní archivní dědictví
r.	rok
pres.	presidiální
Ř. z.	Říšský zákoník
Z. z.	Zemský zákoník

## **Inventární seznam**

### Úřední knihy

1	Inventář (Inventarjournal)	1937 – 1943	K 1
2	Třídní výkaz + třídní kniha (Ausweis über Schulbesuch und Fortgang der Schüler, Klassenbuch)	1937 – 1938	K 2
3	Konferenční protokoly	1926 – 1936	K 3
4	Konferenční protokoly	1936 – 1941	K 4
5	Soupis výpůjček ze školní knihovny (Verzeichnis der aus der Schülerbücherei entliehenen Bücher)	1938 – 1945	K 5
6	Index normálií (Normalienverzeichnis)	1919 – 1945	K 6

### Spisový materiál

#### 1) Registraturní pomůcky

7	Podací protokol (Geschäftsprotokoll)	1937 – 1945	R 1
---	---	-------------	-----

Název archivu:	Státní okresní archiv Tachov
Název archivní pomůcky (archivního souboru):	Obecná škola (německá) Brod nad Tichou
Značka archivního souboru:	NOŠ Brod nad Tichou
Časový rozsah:	1919 – 1945
Počet evidenčních jednotek:	7 (6 úředních knih, 1 podací protokol)
Počet inventárních jednotek:	7
Rozsah bm:	0,22 (0,20 úřední knihy, 0,02 podací protokol)
Stav ke dni:	21. prosince 2007
Archivní soubor zpracovaly:	Dana Bízová, PhDr. Markéta Novotná
Pomůcku sestavily:	Dana Bízová, PhDr. Markéta Novotná
Počet stran:	13
Počet exemplářů:	6
Pomůcku schválil:	Mgr. Jan Edl